

*Н. А. Ляйко, канд. гістарычных навук, дац.,
праф. каф. інфармацыйных рэсурсаў БДУКМ;
А. І. Фядорына,
дац. каф. інфармацыйных рэсурсаў БДУКМ*

АСНОЎНЫЯ ТЭНДЭНЦЫІ РАЗВІЦЦА КАТАЛОГАЗНАЎСТВА І КАТАЛАГІЗАЦЫІ Ў РЭСПУБЛІЦЫ БЕЛАРУСЬ

У навуковых выданнях і спецыяльным друку часта ўжываецца тэрмін «бібліятэчнае каталогазнаўства», хаця ў бібліятэказнаўцаў і бібліяграфазнаўцаў на гэты конт няма адзінай думкі. Нам прадстаўляецца, што выкарыстанне такога тэрміна правамерна, таму што «каталогазнаўства – гэта галіна бібліятэказнаўства, якая вывучае гісторыю, мэты, прынцыпы, сістэму і формы бібліятэчных каталогаў, змест, методыку і тэхніку каталагізацыі». Такое азначэнне яму даецца ў тэрміналагічным слоўніку «Библиотечное дело» і тлумачальным слоўніку «Современная каталогизационная терминология» [2, с. 28; 5, с. 57]. На сучасным этапе, на жаль, яшчэ гэты тэрмін не знайшоў адлюстравання ў дзяржаўных стандартах.

Тэрмін «каталогазнаўства» з пункту гледжання навуковай і вучэбнай дысцыпліны структурна складаецца з дзвюх частак: тэарэтычнай і практычнай. Тэарэтычная частка каталогазнаўства вывучае гісторыю, тэорыю, якая ўключае прадмет, аб’ект, прынцыпы, мэты, сістэму і формы бібліятэчных каталогаў.

Аналізуючы практычную частку, звяртаем увагу на тэрмін «каталагізацыя», што азначае сукупнасць працэсаў практычнай бібліятэчнай дзейнасці, вывучае методыку і тэхніку каталагізацыі, ад вынікаў якіх залежыць выкананне асноўных функцый бібліятэкі – задавальненне запытаў карыстальнікаў інфармацыі. Адным з галоўных працэсаў каталагізацыі з’яўляецца стварэнне і выкарыстанне бібліятэчных каталогаў, асноўнае назначэнне якіх заключаецца ў забеспячэнні кожнага чытача поўнай бібліятэчна-бібліяграфічнай інфармацыяй аб бібліятэчным фондзе.

Асноўныя прынцыпы і правілы каталагізацыі складваліся на працягу стагоддзяў. На розных этапах развіцця тэрмін «каталагізацыя» меў розныя аспекты. У прыватнасці, пад гэтым тэрмінам падразумяваліся такія працэсы, як «бібліяграфічнае апісанне», «сістэматызацыя», «прадметызацыя», «арганізацыя

бібліятэчных каталогаў» і інш. У некаторых краінах, напрыклад, у Польшчы і на сучасным этапе дадзены тэрмін выкарыстоўваецца ў вузкім значэнні, пад ім падразумяецца «бібліяграфічнае апісанне» [7, с. 15].

Значная роля ў развіцці каталагізацыі, раскрыцці яе функцый, складзе, асноўных паняццяў, тэрмінаў і азначэннях належыць вядомаму расійскаму вучонаму ў галіне каталогізацыі Э. Р. Сукіасяну. У сваіх публікацыях ён падрабязна раскрывае сэнс гэтага паняцця, падкрэслівае, што на пэўным этапе развіцця каталагізацыі сфарміравалася галіна бібліятэчнай тэорыі – каталогізацыі (навуковая і вучэбная дысцыпліна). Асаблівую ўвагу Э. Р. Сукіасян звяртае на тое, што каталогізацыя цесна звязана з асобнымі часткамі бібліятэчнага ўзнаўлення, у першую чаргу, з фондаўзнаўствам (у сувязі са спецыфікай апрацоўкі дакументаў розных відаў, арганізацыі бібліятэчных фондаў, ажыццяўленні бібліяграфічнай інфармацыі аб фондзе), абслугоўваннем карыстальнікаў (кансультаванне ў каталогаў). У сваіх публікацыях Э. Р. Сукіасян раскрыў гісторыю сусветнага і расійскага каталогізацыі.

Аналізуючы развіццё айчыннага каталогізацыі, трэба адзначыць, што манаграфічных выданняў у гэтай галіне няма. Асноўныя матэрыялы даследаванняў прадстаўлены ў выглядзе дакладаў на шэрагу навуковых канферэнцый, якія праходзілі як у нашай краіне, так і за яе межамі. Адным з першых прадстаўнікоў айчыннага каталогізацыі з'яўляецца І. Б. Сіманюскі, які выступіў з дакладам «Система библиотечных каталогов и библиография» на Нарадзе па тэарэтычных пытаннях бібліятэчнага ўзнаўлення і бібліяграфіі (16–17 снежня 1936 г., г. Масква) [6, с. 51].

У канцы 1970-х – пачатку 1980-х гг. з'яўляюцца публікацыі, звязаныя з вырашэннем актуальных пытанняў свайго часу: арганізацыяй цэнтралізаванай каталагізацыі ў Беларусі (Л. І. Казлоўская), пераводам фондаў і каталогаў на табліцы ББК (Н. А. Ляйко, Т. А. Макавец), арганізацыяй зводных каталогаў (А. І. Фядорына). Шэраг публікацый прысвечаны асноўным тэндэнцыям развіцця стандартызацыі бібліятэчна-інфармацыйных працэсаў у Рэспубліцы Беларусь (Р. С. Матульскі).

У пачатку 1990-х гг. з'явіўся першы вучэбны дапаможнік «Составление библиографического описания документов и организация алфавитного каталога» (Н. А. Ляйко, Л. І. Казлоў-

ская, Р. А. Ролева), пераклад і дапаўненне «Бібліятэчна-бібліягафічнай класіфікацыі: табліцы для дзіцячых і школьных бібліятэк» (Н. А. Ляйко, А. І. Фядорына, С. І. Ціманюк). Нацыянальная бібліятэка Беларусі рэгулярна друкуе матэрыялы для сістэматызатараў і асобныя артыкулы ў часопісе «Бібліятэчны свет», у якіх прапануюцца метадычныя рашэнні і прыводзяцца асаблівасці выкарыстання ББК у нашай краіне. Сярод аўтараў: А.А. Андронава, І. Л. Беланоўская, А. Е. Даўгаполава, Н. А. Ляйко і інш.

Трэба адзначыць, што ў два апошнія дзесяцігоддзі ў сувязі з выкарыстаннем сучасных тэхналогій, арганізацыяй электронных каталогаў актывізуецца дзейнасць у галіне каталогазнаўства, звязаная з аўтаматызацыяй каталагізацыйных працэсаў, арганізацыяй і выкарыстаннем электроннага каталога, тэрміналогіяй у галіне аўтаматызыцыі каталагізацыйных працэсаў. Дадзеныя пытанні знайшлі адлюстраванне ў публікацыях Т. В. Аксёнавай, Г. М. Алейнік, Р. Б. Грыгянец, У. А. Голубева, А. Р. Грэчаноўскай, Н. П. Зелянеўскай, В. А. Земскавай, Г. У. Кірэвай, П. М. Лапо, Т. А. Макавец, М. А. Яцэвіча і інш. Асаблівае значэнне надаецца стварэнню і прымяненню фармату BELMARC, сістэме карпаратыўнай каталагізацыі, вядзенню зводнага электроннага каталога, распрацоўцы тэхналогіі аўтарытэтнага кантролю, выкарыстанні фармату BELMARC/AUTHORITIES для аўтарытэтных нарматыўных запісаў. Гэтыя пытанні неаднаразова разглядаліся ў перыядычным друку, у выступленнях на навуковых і навукова-практычных канферэнцыях, у навуковых зборніках Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Распрацоўкай дадзеных пытанняў займаліся Л. В. Гарбачова, А. М. Голубеў, С. У. Ільіна, Т. В. Казлова, Л. Ф. Краўцова, С. А. Крэменная, Т. А. Самайлюк, А. І. Усціменка, А. І. Фядорына, А. А. Шарамецца і інш. Публікацыі вышэй пералічаных аўтараў і шэраг іншых знайшлі адлюстраванне ў матэрыялах міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Информационные технологии в библиотеках на рубеже веков: проблемы, поиски, решения» (20–22 кастр. 1998 г., г. Мінск) і зборніку артыкулаў «Современные информационные технологии в Национальной библиотеке Беларуси».

Яскравым сведчаннем змен у галіне айчынага каталогазнаўства на сучасным этапе з'яўляецца выданне вучэбнага дапаможніка С. У. Ільіной «Авторитетные/нормативные базы

данных в АБИС» [3], у якім разглядаюцца тэарэтычныя пытанні структуры і нападзення запісаў аўтарытэтных/нарматыўных баз даных, што з'яўляюцца важнымі кампанентамі бібліяграфічных рэсурсаў у адпаведнасці з міжнароднымі прынцыпамі каталагізацыі, забяспечваюць шматаспектную падтрымку кантралюемых вербальных пошукавых элементаў (кропак доступу) бібліяграфічных запісаў.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця каталагізацыі ў нашай рэспубліцы ў абагуленым выглядзе прадстаўлены ў вучэбных дапаможніках Н. А. Ляйко і А. І. Фядорынай «Каталагізацыя дакументаў», які ўключае тры самастойныя выданні: «Бібліяграфічны запіс. Бібліяграфічнае апісанне», «Індэксаванне дакументаў», «Арганізацыя бібліятэчных каталогаў як інфармацыйна-пошукавых сістэм» [4]. Дадзены вучэбны дапаможнік адпавядае праграме курса «Каталагізацыя дакументаў», па структуры захоўвае лепшыя традыцыі вядомых расійскіх каталагазнаўцаў Т. А. Бахтурынай, Л. Н. Герасімавай, В. П. Палянава, Л. К. Розеншыльда, Э. Р. Сукіасяна, Г. І. Чыжковай, Л. В. Харцёнавай і інш.

У першым выданні вучэбнага дапаможніка «Каталагізацыя дакументаў. Бібліяграфічны запіс. Бібліяграфічнае апісанне» разглядаюцца не толькі тэарэтычныя асновы складання бібліяграфічнага запісу дакументаў і развіццё тэорыі і метадыкі правіл каталагізацыі, агульная і прыватная метадыка фарміравання бібліяграфічнага запісу ў адпаведнасці з ГОСТ 7.1-2003, ГОСТ 7.80-2000, ГОСТ 7.82-2001, але і ўпершыню ў вучэбным дапаможніку прадстаўлены машыначытальны бібліяграфічны запіс. У прыватнасці, камунікатыўныя фарматы прадстаўлення бібліяграфічных запісаў у машыначытальнай форме, фарміраванне машыначытальных бібліяграфічных запісаў у фармаце BELMARC, аўтарытэтных/нарматыўных запісаў.

У дапаможніку «Каталагізацыя дакументаў. Індэксаванне дакументаў» вучэбны матэрыял падаецца з улікам сучасных поглядаў як айчынных, так і замежных вучоных на развіццё тэорыі і практыкі індэксавання дакументаў, а таксама перадавога вопыту буйнейшых бібліятэк Беларусі. У ім разглядаюцца тэарэтычныя асновы індэксавання дакументаў, агульныя патрабаванні да інфармацыйна-пошукавых сістэм, тэхналагічныя працэсы і правілы індэксавання. Аналізуюцца класіфікацыйныя інфармацыйна-пошукавыя мовы, іх састаўныя часткі і

элементы, разглядаюцца асноўныя этапы і напрамкі развіцця айчынных і замежных класіфікацыйных інфармацыйна-пошукавых моў. Асаблівае значэнне надаецца класіфікацыйным сістэмам ББК і УДК, якія шырока прымяняюцца ў бібліятэках нашай краіны. Асобны раздзел у вучэбным дапаможніку прысвечаны прадметызацыі дакументаў як адной з інфармацыйна-пошукавых моў пры стварэнні пошукавага вобраза дакумента.

У вучэбна-метадычным дапаможніку «Класіфікацыя дакументаў. Арганізацыя бібліятэчных каталогаў як інфармацыйна-пошукавых сістэм» даецца тэорыя і методыка арганізацыі, вядзення і выкарыстання як традыцыйных, так і электронных каталогаў. Уведзены раздзел «Тэарэтычныя асновы стварэння бібліятэчных каталогаў», у якім упершыню разглядаецца бібліятэчнае каталогазнаўства як тэарэтычная аснова стварэння бібліятэчных каталогаў. У раздзеле «Электронны каталог, яго арганізацыя і выкарыстанне» электронны каталог прадстаўлены як інфармацыйна-пошукавая сістэма, паказана яго развіццё, сістэма карпаратыўнай каталагізацыі і стварэнне зводнага электроннага каталога бібліятэк.

Праведзенае намі даследаванне развіцця каталогазнаўства і каталагізацыі ў нашай краіне сведчыць аб тым, што перспектыўныя накірункі яе далейшага развіцця заключаюцца ў неабходнасці паглыблення вывучэння як тэарэтычнай, так і практычнай частак. У першую чаргу гэта звязана з праблемамі ўкаранення карпаратыўнай каталагізацыі і зводнага электроннага каталога.

1. Библиотечная энциклопедия. – М. : Пашков дом, 2007. – 1299 с.

2. Библиотечное дело: терминологический словарь. – 3-е изд., перераб. и доп. – М., 1997. – 168 с.

3. *Ильина, С. В.* Авторитетные/нормативные базы данных в АБИС : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений по специальности 1-23 01 11 Библиотековедение и библиография (по направлениям) / С. В. Ильина ; Белорус. гос. ун-т культуры и искусств. – Минск, 2012. – 98 с.

4. *Ляйко, Н. А.* Каталагізацыя дакументаў. Бібліяграфічны запіс. Бібліяграфічнае апісанне : вучэб. дапам. для студэнтаў спецыяльнасці «бібліятэказнаўства і бібліяграфія» / Н. А. Ляйко, А. І. Фядорына. – Мінск, 2006. – 179 с. ; Ляйко, Н. А. Каталагізацыя дакументаў. Індэксаванне дакументаў : вучэб. дапам. для студэнтаў спецыяльнасці «бібліятэказнаўства і бібліяграфія» вышэйш. навуч. устаноў / Н. А. Ляйко, А. І. Фядорына. – Мінск, 2010. – 114 с. ; Ляйко, Н. А. Каталагізацыя дакументаў. Арганізацыя бібліятэчных каталогаў як інфармацыйна-

пошукавых сістэм: вучэб.-метад. дапам. для студэнтаў устаноў вышэйш. адукацыі па спецыяльнасці 1-23 01 11 Бібліятэказнаўства і бібліяграфія (па напрамках) / Н. А. Ляйко, А. І. Фядорына. – Мінск, 2013. – 110 с.

5. Современная каталогизационная терминология: толковый словарь с метод. рекомендациями / РГБ ; сост. Т. А. Бахтурина, Э. Р. Сукиасян. – М., 1992. – 198 с.

6. Сукиасян, Э. Р. Библиотечное каталоговедение и каталогизация / Э. Р. Сукиасян // Сукиасян Э. Р. Каталогизация и классификация. Электронные каталоги и автоматизированные библиотечные системы / Э. Р. Сукиасян. – Санкт-Петербург, 2009. – С. 11–60.

7. Сукиасян, Э. Р. Каталогование: теория каталогизации, научная учебная дисциплина / Э. Р. Сукиасян // Сукиасян Э. Р. Введение в современную каталогизацию : пособие для профессионального самообразования / Э. Р. Сукиасян. – М., 2012. – С. 15–17.

*Р. А. Ровина, канд. педагогических наук, доц.,
проф. каф. информационных ресурсов БГУКИ;*

*В. А. Касан, канд. педагогических наук, доц.,
зав. каф. истории и теории информационно-
документных коммуникаций БГУКИ*

РАЗВИТИЕ ИНФОРМАЦИОННО- БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ РЕСУРСОВ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ И МЕДИЦИНСКОЙ СФЕРЫ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ (2001–2010)

Информационные коммуникации являются важнейшими для развития общества, в определенной степени они повторяют дифференциацию сфер деятельности человека. Подчиненность информационной системы различным отраслям научной и производственной деятельности отражается в структуре научно-технической информации.

В Республике Беларусь библиотеки, обслуживающие информационные потребности специалистов различных отраслей промышленности, сельского хозяйства, медицины формируют собственные информационные пространства, основанные на новых современных технологиях, так и в традиционном виде.

Каково же это информационное пространство? Разговор будет идти только о продукции, подготовленной по традиционной технологии и зарегистрированной в изданиях Национальной книжной палаты (НКП) Республике Беларусь.